

MAGYARORSZÁG ELFELEDETT AMERIKAI BARÁTJA: JEREMIAH SMITH, JR.

A 20. század magyar történelmének egyik jelentős eseménye a Népszövetség égisze alatt nyújtott nemzetközi kölcsön 1924-ben. A gazdaságilag és pénzügyileg is szorult helyzetben lévő ország számára létfontosságú volt a külföldi tőke nagyméretű beáramlása. A 250 millió aranykoronás kölcsön volt hivatott biztosítani azt a financiális hátteret, ami a szanálás kereteit adta. Magyarország vállalta, hogy végrehajt egy sor reformintézkedést, kezdve a költségvetési kiadásoktól egy új jegybank felállításán át a köztisztviselők számának jelentős leépítéséig. A rekonstrukció végrehajtásának egyik fontos részlete volt az ellenőrzés, amit végül egy amerikai állampolgár, Jeremiah Smith, Jr. hajtott végre. Ő volt az a nagy hatalommal felruházott személy, aki hivatott volt felügyelni a pontosan lefektetett paraméterek végrehajtását, és ő volt a kapocs Magyarország és a Népszövetség között is. Mindkét fél rajta keresztül tudta vagy próbálta érvényesíteni akaratát.¹

Némileg különös, hogy a több mint két évig tartó pénzügyi rekonstrukció amerikai főbiztosa alig került a magyar történetírás látóterébe. A munkáját végig lelkiismeretesen és sikeresen végző Smith, aki Magyarországot barátjának tekintette, és az ország ugyanígy érzett iránta, csak marginális figyelmet kapott. A második világháború után a történetírást nagyban befolyásolta az ideológiai elvárás, így a Bethlen-korszak „népellenes és népsanyargató” politikája, amely a finánciókára hagyatkozva hajtotta végre programját, nem kaphatott pozitív értelmezést. Ráadásul az ötvenes években egy amerikairól írni szintén nem volt túl népszerű, hacsak nem a kommunista-szocialista politikai felfogást támasztotta alá. De Smith személye a rendszerváltás történészeit sem érintette meg, noha a két világháború közötti korszakot mind gazdasági, mind politikai szempontból feldolgozták. Az eddig írt magyar történeti munkákban a legnagyobb terjedelem, amit Smithre fordítottak, két bekezdés, és történetesen jó része annak sem igaz.² Leszámítva tehát a félig igaz információkat és helyenként egy-egy utalást, Jeremiah Smith, Jr. és magyarországi tevékenysége nagyrészt érintetlen maradt. Ha figyelembe vesszük, hogy annak idején szinte hősként ünnepezték itthon és utcát akartak elnevezni róla, a némaság különös.

Ez a cikk ezt a hiányt szeretné pótolni. A tanulmány feltárja Smithnek a főbiztosi posztra való kiválasztásának körülményeit, magyarországi munkájának fontosabb elemeit és Magyarországhoz fűződő viszonyát. Mindezt természetesen csak a belföldi és külföldi politikai viszonyok és háttér megértésével lehet a megfelelő kontextusba helyezni. Fontos megérteni, hogy Smith amerikai állampolgárként miként testesítette meg tipikusan az első világháború utáni amerikai külpolitikát. Azt is fontos lesz látni, hogy a Népszövetség, az Egyesült Államok nélkül, de mégis annak segítségével, milyen módon hajtotta, illetve próbálta végrehajtani Közép- és Kelet-Európa országainak pénzügyi rekonstrukcióját.

A kölcsön előzményei

Magyarország az első világháború, a Tanácsköztársaság és az annak leverésében főszerepet játszó román hadsereg megszállása miatt nagyon nehéz helyzetbe került mind politikailag, mind gazdaságilag. Az ország eleve vesztes státuszából adódó hátrányo-

kat csak tetézte a bolsevik forradalom és az instabil közeg, ami az országot jellemezte. Az 1920-as trianoni békeszerződés drákói szigorral érvényesítette más országok vélt vagy valós érdekeit Magyarország rovására. Ráadásul az utódállamok hamarosan életre hívták a kisantantot. A szövetség fő törekvése „egy Magyarország elleni közös politika volt”, ami a „magyar fenyegetés ellen” irányult.³ Az elcsatolt területek és lakosság nyomorítólag hatott mind a termelésre, mind az emberek lelkivilágára. Az 1921-ben a miniszterelnöki posztot átvevő Bethlen István személyében egy karakteres és a realpolitikát a gyakorlatban is megvalósítani képes politikus került az ország élére. De a politikai konszolidáció csak az első lépés volt, amit követnie kellett a gazdasági fellendülésnek is ahhoz, hogy Magyarország legalább részben visszanyerhesse korábbi pozícióját. Jó politikai érzékkel Bethlen megpróbálta az angolszász hatalmak felé vezetni az országot. Ennek oka abban rejlett, hogy a Népszövetségben – amely ugyan névlegesen az egész világra kiterjedt fórum volt, de igazából csak Európára összpontosított – a britek voltak a dominánsok. Nagy-Britannia mellett az Egyesült Államok – amely nem csatlakozott a Népszövetséghez – rendelkezett a legnagyobb presztízzsel Európában, és sokan tőle várták a megváltást. Ráadásul, igazából csak e két ország rendelkezett elég szabad tőkével ahhoz, hogy megfelelő méretű pénzügyi és gazdasági rekonstrukciót lehessen sikerrel újtára indítani.

Az 1922 végén a Népszövetség felügyelete alatt megkezdett osztrák pénzügyi szanálás kimondatlanul is az egész közép-, kelet- és dél-európai térséget érintő rekonstrukciós terv első fontos állomása volt. A nagyhatalmaknak komoly érdeke fűződött ahhoz, hogy a térség országai talpra álljanak, és bekapcsolódjanak az európai kereskedelembe. Ehhez stabil pénzügypolitika kellett, szilárd költségvetéssel és aranyalapú fizetőeszközzel, szuverén központi jegybankkal és minél több hasznos beruházással. Logikus volt, hogy Ausztria után szomszédja és a politikai szempontból kritikus Magyarország következzen.

Bethlen 1923 májusában kérte hivatalosan a Népszövetség Jóvátételi Bizottságát: szabadítsa fel az országra kirótt zálogjogokat, hogy Magyarország egy nagyobb kölcsönt vehessen fel a nemzetközi pénzpiacon a Népszövetség égisze alatt.⁴ Ezután hosszú politikai huzavona indult meg, ami csak 1924 elején ért véget. Végül Magyarország 250 millió aranykorona értékű kölcsönt vehetett fel külföldön. A szigorú felügyelet legjelentősebb eleme a Népszövetség által majdan kiküldendő főbiztos volt, akinek Budapesten kellett tartózkodni, és széles körű hatalommal volt felruházva. A jegyzőkönyvek aláírásakor azonban még senki sem tudta, ki fogja a posztot betölteni, holott a keresés már hónapok óta folyt.

A főbiztos kiválasztása

Már jóval a jegyzőkönyvek aláírása előtt megkezdődött a lehetséges jelölt keresése. Egy dolog látszott biztosnak: az illető lehetőleg amerikai állampolgár legyen. Az volt az egyöntetű vélemény, hogy az amerikai presztízs és tőke elegendő lesz a szanálási program sikeréhez, illetve az esetleges egyéb politikai profit megszerzéséhez. Bethlen arra spekulált, hogy [„ha magyar kölcsön kontrollorjaként amerikai szakember küldetnék ki, ez annyira hízelegne az amerikaiak hiúságának, hogy kölcsönünk ottani elhelyezése nagyon megkönnyíttetnék”.⁵] Széchenyi László washingtoni követ szintén azon a véleményen volt, hogy [„a kölcsön Amerikában való elhelyezésének szempontjából (...) előnyös volna, ha sikerülne egy amerikai állampolgárt a kontrollor szerepével megbízni”.⁶] Tehát a magyarok részben azért is akartak egy amerikait, hogy ezzel

tudják majd az ottani pénzpiacot a kölcsön felé édesgetni. A Népszövetség szintén úgy számolt, hogy a majdani kölcsön egyharmada fog a tengerentúlról érkezni.

A magyar kormány ugyanakkor félt is a majdani ellenőr széles hatáskörétől. Az Ausztriában újtára indított szanálás főbiztosa, a holland Alfred Zimmerman szigorú és hajthatatlan ember volt, aki az osztrák kormánnyal és lakossággal állandó feszültségben végezte munkáját. Érthető, hogy a magyarok szerettek volna egy hasonló forgatókönyvet elkerülni. Bethlen a maga részéről már 1923 szeptemberében felvetette informális formában a Népszövetség vezetőinek, hogy a leendő főbiztos hatásköre kisebb legyen, mint az Ausztriában folyó gyakorlat.⁷ Egy valamivel későbbi levélben a pénzügyminiszter is annak a véleményének adott hangot, hogy Ausztriában „az ellenőr úgyszólván diktatori hatalommal bíró pénzügyminiszter szerepét tölti be... az ellenőr tudomása nélkül vagy éppen ellenére alig történhetik valami Ausztriában.”⁸ Popovics Sándor, a nyáron megnyíló Nemzeti Bank elnöke arra hívta fel a figyelmet, hogy a kormány és a leendő főbiztos közötti „harmonikus együttműködés” nagyon fontos, mert ez elejét veheti egy nagyon szigorú kontrollnak.⁹ Úgy tűnt tehát, hogy csak egy amerikai lehet a megfelelő főbiztos, akivel majd szoros kooperációt kell létesíteni egy némileg enyhébb ellenőrzés reményében.

A magyar kormány ezen gondolat szellemében kezdett neki a megfelelő főbiztos megtalálásának. Az első komoly célszemély William Procter Gould Harding, az amerikai Szövetségi Jegybank bostoni ágának volt a vezetője. Széchenyi még decemberben jelentette, hogy „Harding úr az állás elfogadására elvben hajlandónak mutatkozott, és a fizetésre és jövőendő feladataira vonatkozólag részleteket kért”.¹⁰ Bethlenék joggal örülhettek, hiszen a név jól ismert volt pénzügyi körökben, sőt még politikai támogatást is kapott. Wilson elnök korábbi első számú bizalmasa azt mondta Eric Drummondnak, a Népszövetség főtítkárának, hogy szerinte Harding kinevezése lenne a „lehetséges legjobb módja, hogy az amerikai pénzügyi együttműködést Közép-Európában biztosítsák”.¹¹ Egyik magyar napilap tudni vélte, hogy a posztot mindenképpen egy amerikai kapja, és amikor a Hardinggal kapcsolatos hírek megérkeztek, a magyar lapok egyöntetűen lelkesek voltak.¹² Annak ellenére, hogy a Népszövetség és Magyarország is örömmel fogadta volna az amerikai kinevezését, Harding egészségi állapotára hivatkozva végül is visszautasította a felkérést. Ez a nem várt esemény kellemetlenül érintette a résztvevőket, és az idő előrehaladtával egyre sürgetőbb lett, hogy megtalálják a főbiztost.

A posztra ezután Roland Boyden volt a legesélyesebb, de ő személyes okokra hivatkozva nem vállalta el.¹³ Maga helyett viszont Jeremiah Smith, Jr.-t ajánlotta, régi jó barátját. Drummond gyorsan értesítette a Népszövetség Magyar Bizottságát, miszerint a „legmagasabb pénzügyi körök Amerikában ugyanezt vallják”.¹⁴ Ez nagyon fontos volt, hiszen a Népszövetség úgy számított, hogy a leendő kölcsön egyharmada az amerikai pénzpiacról érkezik, így meglehetősen lényeges volt, hogy a majdani főbiztos élvezze az ottani bankok szimpátiáját. A brit külügyi és pénzügyi körök egyértelműen azt támogatták, hogy a személy amerikai legyen.¹⁵ A legmeghatározóbb vélemény Thomas Lamonté volt, a J. P. Morgan & Co. egyik vezető partneréé. Mivel ő segített egy évvel korábban az osztrák kölcsön amerikai részének kibocsátásában, nem beszélve a Morgan-ház presztízséről, nem csoda, hogy a Népszövetség igen nagy figyelemmel és megértéssel fogadta, amikor Smithre tette a voksát.¹⁶ Ez gyakorlatilag el is döntötte a kérdést. Ezzel egy addig gyakorlatilag ismeretlen ember került a nemzetközi pénzügyi és politikai kapcsolatok középpontjába. De ki is volt valójában ez az ember?

- Jeremiah Smith, Jr. 1870-ben született New Hampshire-ben egy prominens New England-i családban. Mind azonos nevű nagypapa, mind pedig apja elismert jogi szakteknitely volt. Smith a Harvardon folytatta jogi tanulmányait, együtt Thomas Lamonttal, és mivel osztályelső volt, a jogi pálya nem lehetett kérdéses. Bostonban kezdett praktizálni egy jogi cégnél, és hamar jó hírre tett szert. Az első világháborúban több európai országban is járt, és Lamontnak köszönhetően előléptették. Innen kezdődött nemzetközi karrierje, melynek első állomása a világháborút lezáró párizsi béketárgyalások voltak, ahol Smith az amerikai delegátus pénzügyminisztériumi bizottságának tanácsadója volt. A békeszerződések után Smith elkísérte Lamontot a Távol-Keletre, majd Mexikóba, mindkét szer tanácsadói funkcióban. Ez alatt a pár év alatt hatalmas tapasztalat birtokába került, ami a nemzetközi tárgyalásokat illeti, különösen pénzügyi vonatkozásokban. Nyilván ez a speciális tudás volt az egyik fontos elem, amiért őt választották, de Lamont szava volt a mindent eldöntő faktor.¹⁷

Smith magánemberként sok szempontból rejtély maradt. Egész életében kerülte az újságok által keltett szenzációt, csakúgy, mint felmenői, és szinte sosem engedte meg, hogy lefényképezzék, így arca sem volt közismert, még Magyarországon sem. Visszavonult életstílust folytatott, nem nősült meg, és hűgával együtt élt Bostonban. A kortársak megjegyzései és visszaemlékezései jól tükrözik, milyen ember is volt Smith. Arthur Salter, a Népszövetség Pénzügyi Bizottságának vezetője úgy jellemezte, mint aki „hibátlan és nyílt becsületességű”, amellet, hogy „félénk, kifejezésten, és a bátortalanág félrevezető megjelenését mutatja, ami éles elmét és szilárd akaratot rejt”.¹⁸ Jó barátja és hűséges támogatója, Lamont úgy emlékezett Smithre, mint „a legszórakoztatóbb ember, akivel azt hiszem, valaha is találkoztam... egy ember, akit egyszerűsége minden akadályon átvet”.¹⁹ Lord Robert Cecil, az angol politika egyik meghatározó személyisége amerikai tartózkodása alatt azt a benyomást szerezte Smithről, hogy az „egy kedves és egyenes fickó”.²⁰ Smith szűkebb otthonának vezető lapja azt írta róla: képes arra, hogy „egy komplikált helyzetben a lényegre térjen, ragaszkodjon a problémához, és igaza legyen, de mégis megőrizze ellenfelének magabiztosságát és jóakarát”.²¹ A *Christian Science Monitor* szerkesztője szerint pedig Smith „éles eszü és megnyerő személyiség volt”, „nyílt, őszinte és erőteljes hanggal”, és „ideális egyeztetőnek tűnt, vagy olyan posztra való férfinak, akinek egyik fő feladata a bizalom megőrzése”.²² Ezek a pozitív benyomások Smithről nem voltak megalapozatlanok, és Smith tényleg mindig közkedvelt személy volt. De 1924-ben a Bethlen-kormány semmit sem tudott az amerikaiáról, és kiválasztását némi megrökönyödéssel vették tudomásul.

A magyar fél olyan sok energiát fektetett Harding megszerzésébe, hogy szinte teljesen kizárt minden más lehetőséget. Ráadásul azt remélték, hogy egy ilyen kaliberű név majd zöld utat jelent az amerikai pénzpiacokhoz. Amikor Harding végül is viszszaadta esetleges részvételét, a kormány nem tudott mit kezdeni a helyzettel. Smith kiválasztásának híre váratlanul érte a Bethlen-kormányt, és megrökönyödésük két dologra volt visszavezethető. Az egyik, hogy Harding és hozzá közel álló emberektől azt a tájékoztatást kapták, miszerint Smith nem rendelkezik kellő súllyal Amerikában és nem alkalmas a poszt betöltésére.²³ A Népszövetség természetesen próbálta megnyugtítani a magyarokat, és Bethlen a következő szövegű üzenetet kapta: „Smitht erősen ajánlják fontos amerikai körök”.²⁴ A Népszövetség nemcsak meggyőzni próbálta a magyar kormányt, hogy ne támasszon felesleges akadályt a kinevezés elé, hanem finoman figyelmeztette is azt, hogy a magyar részről támasztott akadály „elkerülhetetlenül további és nemkívánatos késlekedéshez vezet, aminek elkerülése nyilvánvaló ma-

gyar érdek”.²⁵ Az itt említett probléma mellett volt még egy kínos pont, amivel a magyar kormánynak, felületes információ miatt, szembe kellett nézni. Sok szempontból ez a második kérdés sokkal kényesebb volt az előzőnél.

Jeremiah Smith, Jr. neve zavart keltett Magyarországon. A New England-i helyi szokások ismeretének híján, a magyar vezetés azt gondolta, hogy Smith zsidó. Az uralkodó antiszemita politikai hangulatban Bethlen számára elfogadhatatlan lett volna, hogy egy zsidó felügyelje az ország pénzügyeit. Mindössze néhány évvel a Tanácsköztársaság után, amikor a zsidók bűnbakként voltak beállítva, valamint a numerus clausus törvény elfogadása után, ami a zsidóellenesség szélesebb megnyilvánulásának politikai kifejezése volt, szó sem lehetett arról, hogy egy zsidó származású ember, még ha amerikai is és a Népszövetségben dolgozik, nagy hatalommal rendelkezék a magyar pénzügyek felett. Csupán miután meggyőzték a magyar vezetést arról, hogy Smith nem zsidó, volt hajlandó a kormány elfogadni az amerikai főbiztosnak.

Miután ez a kellemetlen epizód is lezárult, a Népszövetség végre hivatalosan is felajánlhatta a posztot Smithnek 1926 júniusáig havi 18 000 dolláros honoráriummal, amit Smith elfogadott.²⁶ Az amerikai külügyminisztérium nem tartotta említésre méltónak az esetet, és az első világháború utáni gyakorlatnak megfelelően nem vállalt semmiféle felelősséget, hagyta, hogy a privátszféra testesítsen meg minél többet az amerikai politika felelősségvállalásából. Arról gyakorlatilag semmiféle feljegyzés sem áll rendelkezésre, Smith miért vállalta el a posztot. Mindenesetre azonban nagy valószínűséggel megállapítható, mivel elkötelezett híve volt a wilsoni álomnak, a Népszövetségnek, és jól tudta, hogy a republikánus vezetés alatt és az országában uralkodó közhangulatnak köszönhetően az USA nem lehet hivatalos tagja a szervezetnek, számára ez volt a nagy lehetőség. Ahogy mondta: „erősen hitt abban, amit a Népszövetség próbál tenni”.²⁷ Akárhogy is, a tény, hogy elvállalta a posztot, nagy megkönnyebbulést okozott a Népszövetségnek. A nemzetközi szervezet, miután a magyar kormány is elfogadta személyét, hivatalos kommunikében tájékoztatta a nagy nyilvánosságot, hogy Smith lett a magyarországi pénzügyi rekonstrukció főbiztosa.²⁸ Az ellenőrzés teljessé tételéhez a Népszövetség Jóváételi Bizottsága kinevezett egy Ellenőrző Bizottságot, amelyik csak a főbiztossal állt kapcsolatban, és az úgynevezett bizalmi embereket (trustees), akik a külföldi tőkét voltak hivatottak biztosítani. Így a teljes kontroll szentesítve lett.

Magyar részről végül is nem volt panaszra ok, és valóban a magyar kormány örömmel vette tudomásul, hogy egy amerikai bíztak meg a főbiztosi állással. Smith kinevezését „a legnagyobb elégedettséggel üdvözltek a kereskedelmi, a pénzügyi és a politikai körök”.²⁹ Ami valójában számított, hogy a legjobb üzletet kössék, ami nyilván egy amerikaiban testesülhetett meg, a tényleges személy másodlagos volt. Az is kíváncsi volt, hogy a főbiztos személye – amennyire csak lehet – bizalmat keltsen Magyarország iránt, s ezt Lamont Smithhez fűződő kapcsolata és támogatása tűnt biztosítani. Bethlen szerint három ok is volt a kinevezés megünneplésére: az amerikai állampolgár független mivolta hatásosan védelmezni fogja Magyarországot a külső támadások ellen, amelyek elsősorban a kisantant részéről jelentkeztek; amerikai együttműködés és támogatás nélkül az európai újjáépítés aligha valósulhatna meg; és talán a legfontosabb: „most remélhetjük, hogy az a bizalom, amit Smith úr kinevezése eredményezett, Magyarországra fogja vonzani a magántőkét Amerikából és máshonnan, amire oly nagy szükségünk van teljes felépülésünkhöz”.³⁰

Bethlen jól jellemezte, kormánya miben látta a jövő biztosítását rövid távon: az amerikai tőkebeáramlásban. Meg kell jegyezni, hogy a gazdasági fellendülés való-

ban elképzelhetetlen volt külföldi tőke nélkül, de a befektetések mellett szükség volt ésszerű pénzügyi politikára és komoly megszorító intézkedésekre. Mindezekhez szorosan kapcsolódott a jóvátétel kérdése. A fizetés rendezése nem a magyar elvárások szerint alakult. Magyarországnak egyelőre 200 millió aranypengőt kellett fizetnie egy graduális skálán a pénzügyi rekonstrukció befejezése után, a fennmaradó részről majd a jövő volt hivatott dönteni. Ez a megoldás bizonyos mértékben kudarc volt Bethlen számára, aki azt remélte, hogy az osztrák minta alapján Magyarország esetében is elnapolják a jóvátételi fizetéseket, a pénzügyi és gazdasági fellendülés lehetősége mégis előrevetített egy másik fontos víziót: Trianon revízióját. Összességében tehát a magyar politikai vezetés elégedett volt. A Nemzetgyűlés április 18-án harmadszori felolvasásban fogadta el a rekonstrukciós törvénycsomagot.³¹

Jeremiah Smith, Jr. sosem járt korábban Magyarországon, és ismeretei is másodkézből valók voltak. Ennek ellenére tisztában volt a politikai és pénzügyi realitásokkal, és eltökélt szándéka volt, hogy a legnagyobb tisztességgel és ésszerűséggel viszi véghez feladatát. Széchenyi László Smithszel való találkozása után realistán mérte fel a személyt, és jóslata kecsegtető volt: „Smith úr, az ő képességeivel és elbűvölő személyiségével nagyon hamar meg fogja érteni a magyar embereket és megszerzi a teljes bizalmat és együttműködést, ami olyannyira szükséges, hogy feladatát sikeresen oldja meg.”³² Valóban, Smith idegenként érkezett meg egy számára különös országba, amelyik mint a Népszövetséghez és az amerikai tőkéhez való kapocsként tekintett rá. Ráadásul jelentős hatalom összpontosult a kezében, amit a 2. számú jegyzőkönyv 6. cikkelye fogalmazott meg: a rekonstrukciós program általános felügyelete mellett joga volt mindenféle információ bekérésére a magyar kormánytól; a program esetleges veszélybe sodródása során kötelezhette a kormányt magasabb adók kivetésére, illetve új adók bevezetésére; hozzájárulása nélkül a kormány nem vehetett fel új kölcsönt; és teljes jogkörrel rendelkezett azon különleges számla felett, amelyen a kölcsönrel kapcsolatos bevételek voltak.³³ Mivel Smith igen széles körű hatalommal rendelkezett, a felelősség is hatalmas volt, ami a vállán nyugodott. Demokratikus elveivel és pénzügyi praktikusságának szempontjaival kellett összeegyeztetni a rábízott feladatot. A magyarokban volt persze némi félelem is, hogy az Ausztriában tapasztalható diktatórikus pénzügyi ellenőrzés alatt találják magukat, de Smith amerikai mivolta reménykedésre adott okot.

Smith tevékenysége Magyarországon

Jeremiah Smith, Jr. 1924. május 1-jén érkezett meg Budapestre. Már rögtön ekkor világossá kívánta tenni, mit tekintett feladatának, és el akarta kerülni a félreértéseket. Sajtónyilatkozata tömör és egyértelmű volt: „Egy személyes megjegyzést kell tennem. Kötelességeim pénzügyi és nem politikai jellegűek, és minden energiámat erre is fogom szánni, azt remélve, hogy segíthetek egy népet, amely iránt hazám mindig is nagy csodálattal adózott, és hogy olyan feltételeket teremtsék, amik olyannyira nélkülözhetetlenek kényelmük és boldogságuk számára.”³⁴ Ezzel a nyilatkozattal akart egyrészt barátságot sugallni, másrészt azokat figyelmeztetni, akik azt várták tőle, hogy majd az ország politikai céljaiért harcol. Nemcsak a sajtóval, hanem az összes politikai párt képviselőjével találkozott. A magyar újságok egyöntetűen pozitívan fogadták a főbiztost.³⁵ Tény, hogy Smith megjelenésével a közhangulat nyugodtabbá vált az országban, és néhány hét után az amerikai konzul azt jelentette Washingtonnak, hogy Smith elnyerte „a magyar kormány és nép általános csodálatát, különösen szorgalmának,

szerénységének és udvariasságának köszönhetően”.³⁶ A főbiztos kinevezésével és megérkezésével már csak egy dolog volt hátra a konkrét szanalási program megkezdése előtt: a 250 millió kölcsön megszerzése a nemzetközi pénzpiacon. Érdemes megvizsgálni, ebben milyen szerepe volt Smithnek.

A népszövetségi kölcsön megszerzésében az amerikai főbiztos nem játszott főszerepet. Ez sok embernek csalódást okozott, főleg annak tükrében, hogy tőle várták az amerikai pénzcsoportok megnyílását. Mindenki, a Népszövetség és Magyarország is elsősorban a J. P. Morgan & Co.-ra számított, a legbefolyásosabb amerikai bankházra, amelyik részt vett az osztrák kölcsön kibocsátásban, és ráadásul jó kapcsolatok fűzték Smithhez. Smith meg is tette, amit lehetett, és Lamontnak írt táviratában biztosította barátját a megnyugtató helyzetről, amit itt tapasztalt.³⁷ Néhány napig még minden rózsásnak tűnt, és Smith olyan üzenetet kapott, miszerint „a hosszú lejáratú kölcsönre irányuló tárgyalások hamarosan lezárulnak”.³⁸ Másnap azonban már arról érkezett hír Lamonttól, miszerint Morganék meg gondolták magukat, és biztosan nem vesznek részt az üzletben.³⁹ Smith értelemszerűen csalódott volt. Tisztában volt azzal, hogy majdnem mindenki tőle várta azokat a kapcsolatokat, amelyek segítségével majd az amerikai tőke megérkezik. Az első fiaskó ellenére optimistán tekintett a jövő felé, és ahogy Salternek írta, nem sajnálta, hogy elvállalta a munkát.⁴⁰ Gyorsan más bankházat kellett keresni az amerikai kibocsátásra, amit végül a Speyer & Co. vezetett bankcsoportban találtak meg.⁴¹ Noha nem volt egyszerű dűlőre jutni ezzel a befektetővel, végül Speyerék hajlandóak voltak 7,5 millió dollár értékben kibocsátani magyar kölcsönrészvényeket. Így a július elején megindult nemzetközi jegyzésben az amerikai részvétel messze elmaradt a remélt egyharmadtól, mindössze 12%-nyi volt. Smith így is „nagyon elégedett volt, hogy van amerikai közreműködés”, míg Bethlen magabiztosan jelentette ki: „Az amerikai bankárok is úgy döntöttek, hogy Magyarország jó és biztonságos befektetés”.⁴² Jól mutatja Smith pozíciójának és személyiségének jelentőségét, noha csak a háttérből figyelte a kölcsön körüli eseményeket és jelentékenyen nem vett részt bennük, a közhiedelem mégis úgy vélte, a siker neki köszönhető. A legjelentősebb bécsi napilap odáig ment, hogy a kölcsön jegyzésének sikerén túl eddigi ténykedését Magyarországon csodálatosnak tartotta.⁴³ Smith már a jegyzés első napján megkapta azt az üzenetet, ami a népszövetségi véleményt tartalmazta: „A [Nép]szövetség megtette a kötelességét, és most a magyarokon áll, hogy igazi sikert kovácsoljanak a rekonstrukciós tervből.”⁴⁴ Augusztus elejére a magyar és cseh rész kibocsátásával a teljes kölcsönüzlet lezárult, és neki lehetett látni a valódi szanalási munkának, amihez most már minden biztosítva volt. Megkezdődött Jeremiah Smith, Jr. érdemi munkája a kétéves pénzügyi rekonstrukció alatt.

A bő kétéves rekonstrukciós periódusban Smith munkája az előre eltervezett mederben haladt. Ennek megfelelően sikeres bő két évet töltött a posztján, ami a magyar kormány együttműködési hajlandóságának is köszönhető volt. Természetes, hogy a magyar kormányzat elemi érdeke volt a zavartalan együttműködés a Népszövetséggel, mivel a francia hegemoniájú Jóváételi Bizottság még mindig okozhatott volna kellemetlen meglepetéseket, amennyiben a program a magyarok hibájából valahol zátonyra fut. Másfelől, Smith jóindulata és a kötelezően elkészítendő havi jelentéseinek mérlege nagyon fontos volt ahhoz, hogy további, elsősorban amerikai tőkét csábítson az országba. Smith havi jelentéseiből és egyéb korabeli forrásokból kézzelfogható képet lehet rajzolni a „sikerre ítéltetett” pénzügyi programról.⁴⁵

Az első két hónap a kölcsön kibocsátásának előzményeivel és az új Nemzeti Bank felállításával telt. Mikor Smith júniusban elutazott Genfbe a Népszövetség nyári

közgyűlésére beszámolni az eddig eltelt időszakról, nagy érdeklődés kísérte beszámolóját. Első jelentése májusra vonatkozott. Ennek összefoglalása optimista hangot ütött meg, ami egyébként is jellemző volt Smithre: noha teljesen realista volt, a dolgok jobbik oldalát ragadta meg, és ez a pozitív hozzáállás sokszor ragályos volt a körülötte levőkre is. Mint mondta, „általánosságban szólva, a feltételek alapvetően jónak tűnnek... Nincs nyilvánvaló ok, amiért a rekonstrukciós terv ne az elvárt eredményeket produkálja.”⁴⁶ Ezt a mondatot William Goode később „igen bátornak” nevezte.⁴⁷ Smith elsősorban a kedvező állami bevételekre alapozhatta prognózisát, és nem felejtette el dicsérni mind a Pénzügyi Bizottságot az előkészítő munkáért, mind a magyar kormányt az együttműködésért.⁴⁸ Ezen a közgyűlésen döntöttek a Magyarországon működő ellenőrök költségeiről, illetve fizetéséről is. Az 5000 dollár magában foglalta Smith és segítőinek, illetve a kis létszámú titkárság honoráriumát is. Fontos megjegyezni, hogy Smith már ekkor lemondott járandóságáról, és csak a Budapesten felmerülő mindennapi költségeket és az utazási kiadásokat kívánta ebből fedezni, s ezek becslése szerint évi 8000 dollárt tettek ki.⁴⁹ Mivel a működési összeg mértéke kiszárgott, Smith jobbnak látta megnyugtani a közvéleményt, hogy a megítélt összeg a maximum, és ennél egy centtel sem kívánnak többet költeni.⁵⁰ Erre azért volt szükség, mert Smith azt akarta érzékeltetni az ország lakosságával, hogy segíteni van itt, és nem pedig azért, hogy jómódban éljen, míg a legtöbb magyar nélkülöz.

A bevételek már a kezdeti időszakban annyira jól alakultak, hogy június végére kiderült, szinte biztos, hogy jelentős bevételi többlet lesz az eredeti népszövetségi tervekhez képest. Habár Smith nem volt hajlandó emiatt megváltoztatni a költségvetési számokat, már ekkor nagyfokú rugalmasságot mutatott. Az állami tisztviselők helyzete kifejezetten nyomorúságos volt, indokolatlanul magas számuk viszont felemésztette az állami költségvetés 60%-át. Ráadásul a kormány július 1-jétől némi fizetésemelést helyezett kilátásba számukra, amit Smith megelőlegezett még akkor is, amikor a kölcsön bevételei nem érkeztek meg az erre fenntartott külön számlára, ami felett csak ő rendelkezett.⁵¹ Bethlen gyorsan nyilvánosan is megjegyezte, hogy az amerikai ellenőr nemcsak a vele közvetlenül munkakapcsolatban lévők, de az egész ország tiszteletét elnyerte.⁵² A júliusi költségvetéskor felmerült vitát is gyakorlatias kompromisszummal zárták le a felek.⁵³ Smith további népszerűségéhez hozzájárult, hogy ha vonakodva is, de néha nyilvános eseményeken is megjelent. Ilyen volt a Városligetben tartott július 4-i ünnepség, amin az amerikai szabadságharcra emlékeztek. Smith minden felszólaló eltette, és a jelenlévők megélejezték.⁵⁴ Smith tehát már itt-tartózkodása elején képes volt mind a hivatalos szervek, mind a közvélemény szimpátiáját és bizalmát elnyerni.

Mivel az augusztusi költségvetési számokról újból vita alakult ki, Smith bevezetett egy újítást. A különböző osztályoknak az adott hónap 15-ig be kellett nyújtaniuk költségvetési tervszámaikat a pénzügyminiszternek, aki 20-ig az egész államra vonatkozó következő havi költségvetési tervet átadta Smithnek. Ezzel elejét lehetett venni a jövőben annak, hogy kapkodva kelljen esetlegesen főszámokat megváltoztatni. A havi bevételek tovább nőttek, és annak ellenére, hogy sok családot érintett érzékenyen a több ezer fős tisztviselői léépítés és a magas adók, Smith elégedett volt a külföldi és belföldi bizalommal, ami a szanalási tervvel szemben megmutatkozott.⁵⁵ A bizalom iránta is jelentős volt, és látszólag „megtartotta az egész ország magabiztosságát és azt a népszerűséget, amivel itt fogadták”.⁵⁶ Munkamániásként foglalkozott az ország pénzügyeivel, magát nem kímélve. Reggelt kilenctől este hatig az irodájában volt, de gyakran később ment csak haza, nagy iratcsomókkal a hóna alatt.⁵⁷

Három hónappal megérkezése után továbbra is a pénzügyi programba vetett optimizmusáról beszélt, és az itthoni közvélemény egyáltalán nem osztotta a „Magyarország pénzügyi cárja” titulust, amit az egyik vezető amerikai lap aggatott rá.⁵⁸ Ráadásul a nyár végéig rendelkezésre álló számokból kiderült, hogy a bevételek messze meghaladják a tervezettet, ráadásul a legdeficitesebb időszakban, és a következő negyedév még biztatóbbnak tűnt. A kiskereskedelmi árak, noha még mindig magasak voltak, elkezdtek esni, a tőzsdén nagyrészt megszűnt a spekuláció, a volumen 90-szeresére nőtt a Nemzeti Bank megnyitása óta, és a polgári lakosság bankbetéteinek összege is emelkedést mutatott.⁵⁹ A Népszövétség őszi ülésszakán Smith újfent dicsegrően szólt a magyar kormányról és az általános helyzetről, de a költségvetés további csökkentését és kereskedelmi szerződések megkötését szorgalmazta.⁶⁰ Budapestre való visszaérkezésekor örömmel számolt be sikeres útjáról, valamint arról, hogy a leszerelés mellett a magyar kérdés kapta a legnagyobb figyelmet, és mindenkitől pozitív visszajelzést kapott.⁶¹ Sikeres beszámolója az Egyesült Államokban is egy kissé Magyarország felé irányította a sajtó figyelmét.⁶² Ez csak néhány cikket jelentett, ahol a pozitív eredményeket szajkózták, és Smith amerikai voltát emelték ki. Ettől függetlenül, Magyarország nem volt jelen az amerikai mindennapos „térképen”.

A jó mutatók ellenére ősszel egy apróbb válság ütötte fel a fejét. Recesszió mutatkozott a gazdasági és üzleti életben, amit csak tetézett a nagyszámú csőd. A hónap első felében a tőzsdén is pánikhangulat alakult ki, és mintegy 15–25%-os esés jelentkezett, amit viszont a kormány gyors beavatkozása orvosolt.⁶³ Ezek a jelenségek az optimista főbiztosra is kihatottak, aki arról panaszkodott, hogy minden általános jó eredmény ellenére olyan érzése van, mint aki „igen sűrű ködben botorkál”.⁶⁴ Ritka pesszimizmusának egyik oka az volt, hogy véleménye szerint túl sok bank működött az országban, és ezek jelentős részét be kellene zárni.⁶⁵ A vezető bankok ellenben nagyon jó pozícióban voltak. A rendelkezésre álló számok a Posta Takarékpénztár és a tizenhárom legjelentősebb bank adataira vonatkoznak, de ezek jelentős növekedést mutatnak a pénzforgalom és a lakossági megtakarítás terén. Smith is közölte ezt az adatsort, mintegy kézzelfogható jeleként a lakosság részéről megmutatkozó bizalomnak.⁶⁶ Az őszi folyamán a magyar fizetőeszköz megerősödött, és a külkereskedelem is hosszú idő után először mutatott némi többletet. Némileg megdöbbenő hír volt, hogy számos textilcikk kiskereskedelmi ára 50–100%-kal volt magasabb, mint az USA-ban, Nagy Britanniában vagy Franciaországban, ráadásul a jelenségre ésszerű magyarázat sem volt.⁶⁷ Az őszi visszaesés a remek számok ellenére kézzelfogható volt. A *The Times* tudósítója azt jelentette, hogy „az üzleti élet halott... sok üzlet zárva, és a város centruma sötétedés után olyan, mint a sír”.⁶⁸ Smithről szólva hozzátette, hogy „különlegesen széles látókörű és pártatlan, és személyét egyfajta dollárnimbusz veszi körül”.⁶⁹ A helyzet januárra sem változott. Noha az átfogó adatok továbbra is azt mutatták, hogy az ország egyre egészségesebb gazdasági és pénzügyi szempontból, Smith óva intett bárkit attól, hogy „korai következtetéseket” vonjon le.⁷⁰ A közhivatalnokok elbocsátása csak lassan történt meg, ami ugyan belpolitikailag ésszerű volt, de a szanálási programnak nem tett jót. Komolyabb sztrájkok is nehezítették a helyzetet, mint például az év végén megkezdett taxissztrájk a fővárosban vagy a rögtön utána kezdődő pécsi bányászsztrájk.⁷¹

A legkomolyabb probléma és legrosszabb hír viszont mégis az volt, hogy januárban Smith megbetegedett. A megfeszített munkatempó megbosszulta magát. Noha Magyarországra való elutazásakor még úgy jellemezték, mint „egészségtől és életerőtől kicsattanó ember”, az év elején egyszerűen „lerobbant”.⁷² Január közepén bevonult

a fasori szanatóriumba, ahol az orvosok két-három hetes pihenőt jósoltak.⁷³ A találgatások egyből megkezdődtek. A legjelentősebb amerikai napilap kormányzati forrásokra hivatkozva azt állította, hogy Smith nem lesz képes folytatni a munkáját, és a néhány hónapnyi gyógykezelés után lemond és visszatér az Egyesült Államokba.⁷⁴ Hogy elejét vegyék az ilyen és egyéb mendemondáknak, Smith helyettese, Royall Tyler közvétel egy nyilatkozatot a Magyar Távirati irodán keresztül, hogy „Jeremiah Smith, akinek egészségi állapotáról ijesztő beszámolók keringtek külföldön, valójában csak egy rövid pihenőt tart és néhány napon belül újra megkezdni munkáját”.⁷⁵ Noha ez a valóságosnál rózsásabb képet festett, arról azért nem volt szó, hogy Smith egy percre is munkája feladását fontolgatta volna. Ettől függetlenül az összeroppanás a legrosszabbkor jött, hiszen Párizsban találkoznia kellett volna az Ellenőrző Bizottsággal, amit el is kellett halasztania. A február eleji népszövetségi meghallgatáson viszont mindenképpen meg akart jelenni. Szülőhazájában azonban továbbra is találgatások középpontjában állt, lemondását jósolták „diplomáciai köröktől nyert megbízható információ” alapján.⁷⁶ Végül is Smith tett pontot az ügy végére és kijelentette, hogy március elsejétől ismét teljes erővel folytatja munkáját.⁷⁷ Némi pihenés után március elején tért vissza Budapestre. Mivel nem épült fel teljesen, valamivel kevesebbet dolgozott, és úgy döntött, a legjobb, ha egy hosszabb vakációra hazautazik. Mivel a rekonstrukciós program jó úton haladt, napi szinten nem volt szükség a jelenlétére.⁷⁸

Májusi visszatérésekor „nagyon vidám” volt, jól érezte magát, és nagy élvezettel vetette magát ismét a munkába.⁷⁹ Igaz, három héttel később már bevallotta, hogy még mindig nem épült fel teljesen, és „vannak napok, amikor azt gondolom, hogy teljesen lehetetlen a munkát folytatni”.⁸⁰ A nagybani árak folytatták az év elejétől jellemző csökkenésüket, míg a banki megtakarítások tovább nőttek. A jobb körülmények leginkább kézzelfogható jele a banki alapkamat 9%-ra való leszállítása volt május végén. Smith dicsérően szólt a magyar kormányról, amely „eddig nagyon jól teljesített”.⁸¹ Ez idő tájt jelent meg Bethlen cikke a *Foreign Affairs*-ben, amelyben gyakorlatilag felajánlotta az amerikai tőkének, hogy vonuljon be Magyarországra, mert az „ajánlja az elképzelhető legjobb helyet a külföldi tőke befektetésére”.⁸² Ezt megerősítendő, egy amerikai elemző cég a kedvező besorolású országok papírjai közül a magyar kibocsátást tartotta a „legvonzóbbnak”.⁸³ Az egyik nyilvánvaló ok, amire ezt a megállapítást alapozták, Smith kedvező jelentései voltak, illetve a tény, hogy pont Smith volt a főbiztos Magyarországon. Valóban meglódult az amerikai tőkebeáramlás az országba, talán túlságosan is, ami évekkel később komoly eladósodáshoz vezetett.

A Népszövetség nyári ülészakán megint meghallgatták Smitht, ahol az első évről kellett mérleget vonnia. Noha jelentéseiből a legtöbb adat már ismert volt, egy ilyen nagy érdeklődéssel övezett beszámolót sokkal többen kísérték figyelemmel. A leglátványosabb bejelentés az volt, hogy a százmillió koronához, amit az első év deficitjeire tettek félre, nem kellett hozzányúlni, sőt még 63 milliós többlet is jelentkezett.⁸⁴ A Pénzügyi Bizottság úgy döntött, hogy ez az összeg és még 30 millió korona felhasználható produktív célokra, amelyekhez a főbiztos beleegyezése szükséges.⁸⁵ A beszámoló kritikus részét az adókérdés taglalása jelentette. Smith már korábban is kifejezésre juttatta, hogy szerinte a magyar adófizetők túl vannak terhelve.⁸⁶ A fennálló fejenkénti 75 koronás adóteher valóban magas volt, és a háború előtti szint 135%-át jelentette. Smith a Népszövetség előtt úgy fogalmazott, hogy „Magyarország megadóztatása elérte a teljesítőképesség és lehetőség határát”.⁸⁷ A későbbiekben ezeken a terheken némileg enyhítettek is a hatóságok, a forgalmi adót például 3-ról 2%-ra csökkentették augusztus 1-jén.

A rekonstrukciós program szempontjából talán legjelentősebb esemény 1925 nyarán az Allyn Young és Maurice Frère által készített átfogó jelentés volt az ország helyzetéről. A munka a pénzügyi és gazdasági élet minden területére kiterjedt, és alapvetően kedvező képet mutatott a magyarországi helyzetről. Noha sok új információt nem tartalmazott a részletes beszámoló, mégis fontos irat volt, mert igazolta Smith és mások eddigi észrevételeit. A későbbi események tükrében érdemes azt a részt kiemelni a jelentésből, ami a kölcsönfelvételekről szól: „A veszély nem a kölcsönfelvételben, hanem a túlzott kölcsönfelvételben rejlik, vagy a nem produktív célokra felvett kölcsönökben... Az igazi veszély olyan kölcsön felvételéből származhat, amit nem azért tesznek, hogy üzleti hasznot arassanak le belőle, hanem hogy »a helyzetet javítsák«.”⁸⁸ Mivel a jelentés egésze pozitív kicsengésű volt, az előbb említett rész nem kapott kellő figyelmet.

Az őszi népszövetségi ülészakon Smith kijelentette, „minden ok megvan arra, hogy úgy higgyük, a magyar állam állandó egyensúlya fenn lesz tartva”.⁸⁹ Mint ahogy három nappal később a Pénzügyi Bizottságnak is előadta, az előző év remek eredménye elsősorban a bevételi oldal drámai, a tervezettnél 40–50%-kal is nagyobb növekedésének volt köszönhető, ami a korona stabilizációjának volt az egyenes következménye, függetlenül a 10%-os kiadásnövekedéstől.⁹⁰ A mezőgazdaság a háború óta eltelt évek legsikeresebb aratásán volt túl, a gazdasági élet lassú, de megbízható fejlődést mutatott, és az előrejelzések az 1925/26-os pénzügyi évre is egyensúlyban lévő költségvetést prognosztizáltak. Smith újfent hangsúlyozta a magyar kormány közreműködését. Itthon természetesen nagy örömmel vették a főbiztos genfi szereplését, különösen azt a részt, amikor cáfolta a kisantant küldöttének azt a kijelentését, hogy titkos tételek lennének a költségvetésben.⁹¹ Az őszi folytatás is sikeres volt, aminek legjelentősebb pillanata a Nemzeti Bank azon döntése volt, hogy leszállította az alapkamatot 7%-ra.

Késő ősszel Smith ismét hazautazott az USA-ba. Megérkezését szinte előkészítette a korábbi magyar pénzügyminiszter, Graz Gusztáv előadása a Politikai Tudományok Akadémiáján, ahol dicsérte Smitht és Magyarországon végzett munkáját.⁹² November 6-i megérkezése után rivaldafénybe került, aminek nem nagyon örült. Amikor egy lap azt kérdezte tőle, milyen érzés „az összes magyar pénzügyi cájárnak” lenni, a következőt válaszolta: „Noha kétségtelenül nagy hatalmam van, de nem látok lehetőséget ennek használatára. Egész munkámat a magyar kollégákkal együttműködve végzem, és még sosem volt véleménykülönbségünk.”⁹³ Ez jellemző volt Smithre. Szükszavúan és szerényen megtett mindent, hogy a legjobb fényben tüntesse fel Magyarországot. Miután átvészelte az interjúk első hullámát, megpróbált észrevétlen maradni és maradék idejét pihenéssel tölteni. Ez azért is volt lehetséges, mert Magyarországon minden rendben zajlott távolléte alatt. A legjelentősebb esemény a Nemzetgyűlés azon határozata volt, hogy 1927. január 1-jétől bevezetik a pengőt, ami majd a koronát váltja fel, és aranyalapú fizetőeszköz lesz. Bostoni tartózkodása miatt nem tudott részt venni a Népszövetség soros közgyűlésén sem, ahol helyettese, Royall Tyler képviselte. Itt a legfontosabb döntés az volt, hogy Magyarország megkapott 50 milliót a fel nem használt kölcsönösszezből produktív célokra.⁹⁴ Az 1926-os év úgy kezdődött meg, hogy minden arra mutatott, hogy a nyáron az előzetes terveknek megfelelően be lehet fejezni a szanálási munkát, és a főbiztos munkája is véget ér.

Jeremiah Smith, Jr. kipihenve és ismét energiával teli érkezett vissza a kontinensre, ahol egy rövid londoni és genfi kitérő után ismét Budapesten volt. A magyar napilapok jelentős eseményként kezelték a főbiztos visszatérését, és még fénykép is

megjelent róla itt-ott.⁹⁵ Nyilatkozata örömhír volt a magyaroknak: „Örömmel kell megállapítanom, hogy a külföld összes illetékes köreiből az az egyértelmű felfogás alakult ki, hogy a szanálás sikeres voltát ma már kétségtelenül meg lehet állapítani... A külföld látja, hogy az ország mindazoknak a kellékeknek a birtokába jutott, amelyek a gazdasági javulás biztos és erőteljes menetét garantálhatják... a külföldön nyert impresszióim alapján e percben már a legnagyobb bizalommal viseltetik a magyar gazdaság iránt.”⁹⁶ Ami az előző hetekben kirobbant frankhamisítási botrányt illeti, nem változtatott apolitikus hozzáállásán, és csak annyit közölt: „Ezzel a kérdéssel nem foglalkozom”.⁹⁷

A korábbi jó mutatók megmaradtak, és az elkövetkező néhány hónap minden különösebb izgalom nélkül telt, ami a szanálási programot illeti. Különböző kereskedelmi egyezmények, a legjelentősebb közülük a februárban Ausztriával megkötött volt, további lendületet adtak a külkereskedelemnek. A nagy- és kiskereskedelmi árak is tovább csökkentek, míg a lakossági bankbetétállomány tovább nőtt.⁹⁸ Mindezek az adatok több pihenésre adtak lehetőséget Smithnek, aki az első hónapok után újra legyengült. Ilyen értelemben ő is éppen ugyanúgy várta mandátuma lejártát, mint a magyarok.

A júniusi genfi közgyűlés témái az ausztriai és magyarországi rekonstrukciós programok befejezése, illetve a főbiztosok visszahívása voltak. Noha a franciák és a kisantant a frankhamisításra hivatkozva el akarták napolni az ügyet, a britek nem voltak hajlandóak erre.⁹⁹ Jogilag is nekik volt igazuk, mert a kontroll megszüntetése az ország pénzügyi állapotától függött és nem a politikai megfontolásoktól. De egyöntetű döntést kellett hozni a bizottságnak, így a probléma komoly volt. A magyar ügyet könnyítette, hogy hatalmas presztízaveszteség lett volna a Népszövetség számára, ha nem döntenek a főbiztosi ellenőrzés megszüntetése mellett, különösen azután, hogy Ausztriában már eleve egy meghosszabbított programmal álltak szemben. Ez a franciáknak sem volt érdekük. Smith a maga részéről azt hangsúlyozta, hogy a Pénzügyi Bizottságnak nem szabadna hagynia, hogy a politika irányítsa a döntéseit.¹⁰⁰ A Tanácsnak írt jelentésében a Pénzügyi Bizottság végül arra az álláspontra helyezkedett, hogy „nem gondolja úgy, hogy olyan körülmények, mint a frankhamisítás (bár teljességgel sajnálatos) érintette volna Magyarország pénzügyi helyzetét”, és néhány nappal később hivatalosan is beleegyezett a főbiztosok hivatalainak megszüntetésébe.¹⁰¹ Fontos megjegyezni, hogy ez a döntés nem jelentette Magyarország pénzügyi felügyeletének teljes megszűnését. A kölcsönfizetésre szánt bevételek és a költségvetési egyensúly tekintetében megmaradt az ellenőrzés. Ebben a kulcsszerepet Smith eddigi helyetese, Royall Tyler játszotta, aki szintén élvezte mind a Népszövetség, mind Bethlen támogatását.

Smitht minden oldal egyöntetűleg dicsérte. Az egyik képviselő úgy fogalmazott, hogy „Smith úr személyisége, széles látóköre, tapintatossága, fáradhatatlan energiája és ritka kedvessége nehéz munkájának sikeréhez a legfontosabb tényezők között voltak”.¹⁰² Bethlen kijelentette, hogy a magyar nép és Magyarország a Népszövetség és annak Pénzügyi Bizottsága mellett „különösen nagy hálával tartozik a főbiztosnak és munkatársainak, akik mély megértést és szimpátiát [mutattak] a magyar nép irányában”.¹⁰³ A Tanács még aznap bejelentette, hogy június 30-ával Smith megbízatása megszűnik, mivel Magyarország pénzügyi stabilitása biztosítva van. A Tanács szintén kifejezte „munkájának mély elismerését”, és megállapította, hogy „feladatának gyors befejezése az eredeti programban tervezettnek megfelelően nem kis mértékben az általa mutatott személyes kvalitásainak köszönhető – pártatlan önfeláldozásának és józan

ítéleteinek”.¹⁰⁴ A Népszövetség érthetően meglegedettséggel fogadta, hogy Ausztriával ellentétben Magyarországon minden a terveknek megfelelően haladt. Noha maga a program kidolgozása nem Smith érdeme volt, hozzáállása és pragmatikus tevékenysége nagyban segített, hogy a tervezett időre pénzügyi szempontból teljesen megfelelő állapotban legyen az ország.

Magyarországon még nagyobb lelkesedéssel fogadták a hírt, és ünnepelték Smitht. Apponyi Albert gróf, az ország talán legnagyobb tiszteletben tartott férfiúja méltatta a főbiztos munkáját, akinek „egész működésében és gondolkodásában az amerikai puritán gentleman nyilvánult meg, és csak a legnagyobb elismeréssel emlékezhetünk meg róla”.¹⁰⁵ Erre mintegy válaszként egy másik képviselő azt jegyezte meg, hogy Smith „működése során annyira az ország érdekeit tartotta szem előtt, hogy ha esetleg eltávozna tőlünk, sorfalat kellene állani távozásakor, hogy kifejezést adjunk annak az elismerésnek, amelyet munkája megérdemel”.¹⁰⁶ A Nemzetgyűlésben Bethlen újfent dicsérte Smitht: „Nem mulaszthatom el ez alkalommal, hogy meleg szeretettel köszönetet ne mondjak annak az amerikai férfiúnak, aki az ország rekonstrukciójában objektív szempontok alapján dolgozva és szeretettel, szimpátiával ez iránt az elbukott magyar nemzet iránt segített bennünket kimenteni abból a posványból, azokból a nehézségekből, abból a küzdelmes múltból, amelyből csakis a Népszövetség és az ő közreműködése folytán voltunk képesek kijutni. Köszönetet mondok neki, mint amerikai állampolgárnak, aki bebizonyította azt, hogyha egy amerikai állampolgár egy feladatot vállal, annak a nagy nemzetnek a tradícióihoz híven teljesíti azt a feladatot; ezt tette ő abban a hivatásában, amelyet itt Magyarországon képviselt.”¹⁰⁷ Ezeket a szavakat „élénk éljenzés és taps” követte minden oldalról.

Smith távozása Magyarországról

Annak ellenére, hogy mindenki kedvelte a főbiztost, távozása nagy öröm forrása volt, hiszen ez azt jelentette, hogy az ország visszanyerte szinte teljes pénzügyi szuverenitását. Talán Bud János pénzügyminiszter volt az egyetlen, aki nem örült felhőtlenül Smith távozásának. Már előre félt attól a hatalmas nyomástól, amely majd júliustól a különböző tárcáktól rá fog helyeződni, hogy pénzt kapjanak.¹⁰⁸ Ez jól jellemzi a problémát, amely az országban Smith nélkül eluralkodott. Nem volt egy erős kéz, amely pénzügyekben szigorú következetességgel fenntartotta volna azt az egészséges szigort, amit Smith és a Népszövetség képviselt. Mindenesetre a magyarok joggal éltették Smitht. Az 1925/26-os pénzügyi évben a költségvetési többlet 62 millió aranykorona volt; a 253 milliós kölcsönből mindössze 70 milliót kellett felhasználni a költségvetési deficitre; 100 millió koronát a Népszövetség már engedélyezett különböző befektetésekre, Smith hozzájárulásával, és még így is megmaradt 80 millió korona az eredeti összegből. Az eredeti reformokon kívül továbbiakat is végrehajtott Magyarország: centralizálták az állami pénzeket a Nemzeti Bankban; a kormány költségvetésen kívüli kiadásairól és bevételeiről törvényi határozat szerint éves kimutatást kellett készíteni; a nagy- és kiskereskedelmi árak mindvégig csökkenő tendenciát mutattak; a lakossági megtakarítások nőttek. Mint Smith meg is jegyezte, a magyar kormány és nép nélkül mindez lehetetlen lett volna. Smith azonban figyelmeztetett is. Megjegyezte, hogy szigorú és ésszerű fiskális politikák kell folytatnia Magyarországnak, de ha mégis újra költségvetési deficittel találják magukat szemben, csak az adók megemlése lehetne orvosság, ami viszont a legkevésbé népszerű eszköz.¹⁰⁹ Smith tehát népszerűsége csúcán volt június vége felé, és ez csak tovább fokozódott.

Néhány nappal Smith elutazása előtt a Nemzetgyűlés egyhangúan elfogadta, hogy „nemzetünknek a távozó főbiztos iránti köszönetét és háláját jegyzőkönyvünkbe foglaljuk... s ezt a megnyilatkozásunkat magában foglaló jegyzőkönyvi kivonatot a Nemzetgyűlés nevében díszes kiállításban” neki átadják.¹¹⁰ Smith válaszáat két nappal később olvasták fel a Parlamentben. Ebben újfent megköszönte a magyar népnek az iránta mutatott jóindulatát és minden jót kívánt az országnak.¹¹¹ Horthy búcsúkihallgatáson fogadta Smithet, ahol saját portréját adta a távozó amerikainak.¹¹² Bármit is gondolt Smith erről a festményről, kihasználta az alkalmat, hogy valami szokatlant kérjen. Szent István koronáját szeretne volna látni, és noha a kormányzót némileg meglepte a kérés, úgy gondolta, egy barátot nem lehet visszaautásítani. Ahogy Horthy emlékszik, „Smith úr szótlanként állt ez előtt a bizánci aranyműves munkája előtt... újra felkeresett és kijelentette: »Már értem. Ez nem a korona volt. Szent István koronája maga Magyarország.«”¹¹³ A június 26-i búcsúvacsorán szokatlanul nagy és jelentős társaság volt jelen: nagyköveti szinten Nagy-Britannia, Ausztria, Franciaország, Olaszország, Németország, Spanyolország, Lengyelország és Görögország képviseltette magát, míg az Egyesült Államok, Csehszlovákia, Jugoszlávia és Bulgária külképviseleik által volt reprezentálva. Ráadásul vezető külföldi lapok tudósítói is jelen voltak.¹¹⁴ Miután Bethlen szokásos módon dicsérte a leköszönő főbiztost, Smith ismét a hozzá illő szerénységgel nyilatkozott: „Kiváltság és megtiszteltetés volt, hogy segíthettünk... csak aszisztáltunk és az eredményeket nem tekinthetjük a magunkénak. Nemcsak a magyar kormány, de az egész magyar nép közreműködése nélkül nem lehetett volna előrelépést elérni... Idegenekként jöttünk ide... de távozásunkkor úgy látjuk, barátokat hagyunk hátra.”¹¹⁵ Brentano felolvasta az amerikai külügyminisztérium üzenetét, amely kifejezésre juttatta „az Egyesült Államok kormányának és népének meglegedettségét Smith úr munkájának sikeres befejeztével. Azok az amerikaiak, akik figyelemmel követték, boldogok, hogy egy amerikai állampolgár volt az, aki képes volt megadni Magyarországnak ezt a fontos segítséget.”¹¹⁶ Smith egyértelműen szinte már hősnek volt kikiáltva, és az az akaratán kívüli esemény, ami a fizetése körül zajlott le, csak megerősítette ezt a tényt.

Munkájának befejeztével a magyar kormány át kívánta nyújtani a csekket, ami Smith több mint kétéves honoráriumáról szólt, 100 000 dollárt, de Smith ezt visszautasította. Ez a június 29-i esemény másnap minden vezető amerikai napilap címlapján ott volt, és azok az amerikaiak is megtudták, ki volt Smith, akik eddig nem követték figyelemmel az európai eseményeket. A *New York Times* idézte Smithet, aki azt mondta, „Adják jótékony célra. A szegényeknek nagyobb szükségük van rá, mint nekem. Az egyetlen fizetség, amire a munkám után vágyok, az a magyar nép elismerése és barátsága.”¹¹⁷ Amikor Bethlen tovább kardoskodott, Smith állítólag azt válaszolta: „Vezessék vissza a könyvelésbe, mint az amerikai nép ajándéka a magyar népnek.”¹¹⁸ Ráadásul, mikor a magyar miniszterelnök legalább egy kitüntetést akart adományozni Smithnek, az amerikai szinte már mérges volt: „Ha ezt teszi, sosem bocsátok meg. Az önök barátsága és hálája sokkal értékesebbek nekem, mint bármilyen kitüntetés.”¹¹⁹ Ezzel, ha rövid időre is, megteremtődött a Smith-mítosz, az önzetlen amerikaié, aki becsülettel végzett munkájáért nem vár anyagi juttatást, mindössze barátságot.

A hír, hogy Jeremiah Smith, Jr. lemondott fizetéséről a magyarok javára, érthetően pozitív reakciót váltott ki az Egyesült Államokban is. Malcolm Donald, Smith cégtársa az ügyvédi irodában, ezekkel a szavakkal kommentálta kollégája tettét: „Nehéz mit mondani, hogy kifejezzük a tett iránti csodálatunkat. Mindazonáltal azoknak,

akik jól ismerik Smitht, hozzá kell tenniük, hogy egy ilyen cselekedet pont rá vall.”¹²⁰ Frederic H. Curtiss, a Szövetségi Jegybank bostoni elnöke szélesebb konklúziót vont le: „Ha több Smithünk lenne, akik Európába mennének és ilyen szakértői segítséget adnának kritikus problémák megoldásában, gyorsabb ütemben lehetne a világ szimpátiájának és megértésének nagy kérdéseit tisztázni és megoldani.”¹²¹ Ahogy a magyar külügyi képviselő jelezte, „soha e követség fennállása óta nem írtak a lapok annyit Magyarországról, mint e hónapban”, és „egész özöne a cikkeknek jelent meg Smith főbiztos működésének befejezéséről és elért eredményéről... különösen pedig a 100 000 dolláros ajándékról”.¹²² Az amerikai *Magyar Népszava* egy nemzeti színekbe burkolt különkiadásban emlékezett meg Smith hóstettéről, és táviratot is küldött az amerikaiinak: „Az Ön nagylelkűsége annak a nagyszerű amerikai szellemnek a szimbóluma, ami Amerika legnagyobb fiainak természetes ösztöne, akik közül Ön az egyik legelső.”¹²³ Számos amerikai állampolgár írt a nagy újságok szerkesztőinek Smitht dicsérve, és egyikük odáig ment, hogy Smitht George Washingtonhoz hasonlított. ¹²⁴ Smith hírneve még a magyar rekonstrukciós kötvényekre is jó hatással volt, mert június legvégén 102 pontra ment fel az áruk az amerikai tőzsdén.¹²⁵ Jeremiah Smith, Jr. végül 1926. július 1-jén utazott el végleg Magyarországról.

A nagy sztori nem szenvedett csorbát attól, hogy Smith maga ismerte be, hogy már munkája elején jelezte, hogy nem fogad el honoráriumot. Érdekes hosszabban idézni az Amerikába érkezésekor adott interjúból: „Tulajdonképpen nem tudom, pontosan mennyit utasítottam vissza, és maga a visszautasítás már két éve megtörtént. A Népszövetség, amitől a főbiztosi kinevezésem érkezett, és a magyar kormány havi 5000 dollárban állapodtak meg, ami mindenféle költség fedezésére szolgált, és két évnél valamivel többet voltam ott. Már az elején kijelentettem, hogy nem fogok fizetést felvenni, mert amikor mások keresetét rövidíti meg az ember, saját maga nem vehet fel egy nagyobb összeget. A lakhatási költségeket valóban elfogadtam. Ez nem volt sok, mert a kormány biztosította a lakhelyemet. Ha ezt és az irodám fenntartását levonjuk, talán 60 000 marad.

Az európai szokásoknak megfelelően a magyarok egy hírnököt küldtek helyettesemhez, Royall Tyler úrhoz, aki szintén bostoni, és azt javasolták neki, hogy ő javasolja nekem, hogy fogadjam el a 60 000-t, vagy bármennyi is volt ez. Igazság szerint kétszer is javasolták. Mondtam nekik, hogy nem fogok semennyit elfogadni, és őszintén hiszem, hogy ez segítette a munkámat. Aztán megkérdezték, mit tegyenek vele, és én azt mondtam nekik, hogy ez az ő pénzük, az első olyan, amit elkölthetnek, szóval azt tehetnek vele, amit akarnak. Megkérdezték, hogy van kifogásom az ellen, hogy ösztöndíjalapként használják fel, amiből diákok utazhatnak az Egyesült Államokba. Mondtam, hogy nincs, így ezt tették. Nem tudom, hogy kezdődött a 100 000 dolláros történet. Először Londonban hallottam róla, amikor egy amerikai lapot vettem. Dugóba kerültem, így kinyitottam és magamat találtam a címdoldalon. Némileg zavarban voltam, és most még inkább, mikor ma leszálltam a Laconiáról, és egy csomó levelet találtam mindenhol, valamelyik dicsért, valamelyik elítélt és valamelyik kért a 100 000-ból. Nem hiszem, hogy olyan sok pénz lett volna, és sosem láttam róla a csekket. Jól éreztem ott magam. Örülök, hogy visszatértem, és »csatlakozom a munkanélküliek hadseregéhez«, de természetesen nem jöttem volna el, ha a munkát nem fejeztük volna be.”¹²⁶

Mivel ez a vallomás három héttel azután jelent meg, hogy a hír már tényként terjedt el, a dicsőség örökre biztosítva volt. A magyarok az előzetes jelzések szerint tényleg a Jeremiah Smith Ösztöndíjlapra fordították a pénzt, amiből évente két diák

vagy fiatal kutató utazhatott ki az USA-ba.¹²⁷ A Smith névvel fémjelzett ösztöndíj megőrizte az amerikai főbiztos nimbuszát.

Smith és Magyarország a rekonstrukció után

Smith Amerikába való visszautazásával nem szakadt meg a kapcsolat közte és Magyarország között. A magyaroknak továbbra is fontos érdekük volt az USA-val való jó viszony, és azt remélték, hogy ebben Smith valamilyen formában segítségükre lehet. A magyar hivatalos körök próbálták fenntartani a kapcsolatokat Smithszel. 1926 őszen Bud pénzügyminiszter arra kérte az őt kérdező amerikai riportert, hogy „továbbítsa Magyarország háláját annak az amerikai állampolgárnak, aki megmutatta ennek az országnak a pénzügyi prosperitás felé vezető utat”.¹²⁸ Bethlen pedig lelkiismeretfurdalás nélkül arra kérte Smitht, hogy küldjön információt egy bizonyos amerikai pénzügyi csoportról, amelyik érdeklődést mutatott Magyarország gazdasági életét illetően.¹²⁹ Természetesen ebben nem volt semmi megbotráncoztató vagy illegális, inkább jól példázza, hogyan működtek a dolgok akkor. A magyar hála egy gyönyörű herendi porcelánkészlet formájában is kifejezésre jutott, amit Walkó Lajos külügyminiszter küldött Smithnek karácsonyra.¹³⁰

Smith, aki valóban szíven viselte Magyarország sorsát, más szempontból is kapcsolatban maradt az országgal. Még elutazása előtt kiszemelték az USA-ban működő Amerikai–Magyar Társaság részéről, amelyik elsősorban kulturális tevékenységet folytatott, mint potenciális segítőt. Nyilvánvaló volt, hogy egy Smith karakterű ember nagy figyelmet és sok pénzt jelentett volna a társaságnak. Smith először nem akart foglalkozni az ügygel, de később úgy nyilatkozott, hogy „természetesen mindig ki fogom venni a részem, amikor csak tudok segíteni Magyarországnak”.¹³¹ Smith a maga részéről átfogó reformokat sürgetett, hogy a társaság hatékonyabban tudjon működni. Szintén helyesnek tartotta, hogy a magyar kormány anyagilag vegye ki a részét a támogatásból.¹³² Mindenesetre a társaság problémái nem oldódtak meg Smith közreműködésével. Először betegsége miatt nem állhatott rendelkezésre, majd felépülése után nagyobb horderejű dolgok várták.

1927 szeptemberében Smitht bevásztották a Népszövetség Pénzügyi Bizottságába. Ez azért volt jelentős, mert ismét jól példázza az amerikai külpolitikai törekvéseket ebben az időben. Kormányzati szinten nem voltak hajlandóak a Népszövetséggel való együttműködésre, de annak örültek, ha amerikaiak magánemberként részt vettek a genfi munkában. 1929 elején Smith tanácsadóként szerepet vállalt a Young-terv kidolgozásában. Egyértelmű volt, hogy nemzetközi presztízsére és szakértelmére szükség van. De saját hazájában is nagyszámú feladatot látott el. Csak megromlott egészségére való hivatkozással utasította vissza Fuller kormányzó kérését, hogy az ítélőtanács elnöke legyen a Sacco és Vanzetti perben, de miután elolvasta teljes periratot, úgy vélte, mind Sacco, mind Vanzetti bűnös.¹³³ Betöltött számos egyéb fontos elnöki posztot régi iskolájától kezdve az AT&T-n át, de megromlott egészsége miatt egyre inkább visszavonult. Hátralévő éveit a betegsége miatt tehetetlenségre kárhoztatott Smith cél nélkül és magányosan élte.

Smith 1935-ben bekövetkezett halála nem volt esemény hazájában. Magyarországon viszont szinte mindegyik lap megemlékezett az amerikai hősről. A *Budapesti Hírlap* „Meghalt egy jóbarátunk” címlapon megjelenő cikkében azt írta, Smith „döntő véleményének nagy része volt abban, hogy a világ hatalmasságai országunkat segítségre érdemesnek és méltónak találva engedélyezték részünkre a népszövetségi re-

konstrukciós kölcsönt”.¹³⁴ Egy másik lap úgy fogalmazott, hogy Smith neve „kitörölhetetlenül belekerült a nemzeti élet történetébe... akit barátunknak mondhattunk mindenkor... segíteni akart és segített is, amennyire a hatásköre megengedte”.¹³⁵ A *Pesti Napló* pedig azt mondta, hogy Smitht „a névtelen magyar adófizető szobrának alapzatára” kellene állítani.¹³⁶ A *Magyarország* úgy tudta, mozgalom indult arra, hogy utcát nevezzenek el Smithről és emlékművet emeljenek tiszteletére.¹³⁷ Ez a hír szinte visszhangja volt egy néhány évvel korábbi véleménynek. Amikor Alapi Béla bankigazgató 1928-ban Amerikában járt, szintén a Magyarországon fennmaradt Smith-mániáról beszélt az újságíróknak. Dicsérte Smitht, és azt mondta, egy amerikainak van szobra Budapesten, George Washingtonnak, de „ha még egyet felállítunk, az Jeremiah Smithé lesz”.¹³⁸ Ez azonban mégsem következett be. 1936-ban valóban szobrot állítottak egy amerikai tiszteletére, de ez nem Smith volt, hanem Harry Hill Bandholtz tábornok, aki bátran fellépett a román megszállókkal szemben a magyarok és értékeik védelmében 1919-ben.

Jeremiah Smith, Jr. fontos helyet foglal el a 20. századi magyar történelemben, attól függetlenül, hogy neve a második világháború után – elsősorban politikai szempontok miatt – feledésbe merült, és a rendszerváltás sem hozta meg az őt talán megillető figyelmet. Pedig egy nagyon kritikus időszakban vállalta, hogy az akkoriban a legtöbb országot soraiban tudó szervezet irányítása alatt, minden amerikai pragmatizmussal megáldva, megpróbálja keresztülvinni azokat a reformokat, amelyekre Magyarországnak feltétlenül szüksége volt a kilábaláshoz. Talán ma sem lenne baj, ha az ország ismét szert tehetne egy ilyen barátára.

Jegyzetek

¹ A magyar pénzügyi rekonstrukcióról a következő magyar nyelvű kiadványok jelentek meg eddig: *Magos György: Az amerikai imperialisták szerepe a Horthy fasizmus stabilizálásában, 1924–1929.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1952; *Ormos Mária: Az 1924. évi magyar államkölcsön megszerzése.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1964; *Lojtkó, Miklós: Meddling in Middle Europe.* Budapest, Central European University Press, 2006. 81–126. A technikai szempontból legátfogóbb művek *Péteri, György: Revolutionary Twenties. Essays on International Monetary and Financial Relations after World War I.* Trondheim, University of Trondheim, 1995; *Péteri, György: Global Monetary Regime and National Central Banking. The Case of Hungary, 1921–1929.* Boulder, Colorado, 2002. (Social Science Monographs.)

² Lásd Magos György monográfiájának idevágó részét.

³ *Eduard Beneš: The Little Entente.* In: *Foreign Affairs*, 1, no. 1 (1922. szeptember) 68–69.

⁴ Bethlen gróf beszéde a Jótételei Bizottság előtt, 1923. május 5. Jelentés Kállaytól és Bethlentől. Népszövetség Archivuma (a továbbiakban LNA). Doc. No. 28903, Registry Files, R. 296.

⁵ Bethlen Korányinak és Khuen-Hédervárynak, 1923. november 27. 123. csomó, 6. tétel/96618, K 69, Gazdaságpolitikai Osztály, Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL).

⁶ Széchenyi Daruvárynak, 1923. december 31, 123. csomó, 6. tétel/162110, K 69, Ibid.

⁷ *Lojtkó: i. m.* 94.

⁸ Kállay Daruvárynak, 1923. október 26. 123. csomó, 6. tétel/92852, K 69, Gazdaságpolitikai Osztály, MOL.

⁹ Popovics memorandum, 1923. október 24. Ibid.

¹⁰ Széchenyi Daruvárynak, 1923. december 21. 209. csomó, 123. tétel/10–1390. Ibid.

¹¹ House Drummondnak, 1924. január 15. Doc. No. 33315, Registry Files, R. 298, LNA.

¹² Budapesti Hírlap, 1924. január 23. XLIV/19., 1924. február 23. XLIV/45.; *Magyarország*, 1924. február 24. XXXI/46.

¹³ Boyden lett volna eredetileg a főbiztos Ausztriában, de egy félig-meddig félreértett külügyminisztériumi távirat miatt nem vállalta el.

¹⁴ Drummond a tagoknak, 1924. március 24. C5039/37/21, 9907, FO371. The National Archives of Great Britain (a továbbiakban TNA).

¹⁵ Lampson feljegyzései, 1924. március 24. Ibid., C5039/37/21, 9907, FO371. TNA.

¹⁶ Lamont Salternek, 1924. március 22. idézi Salter Bethlennek, 1924. április 11. Doc. No. 33315, Registry Files, R. 298, LNA.

¹⁷ A „Jr” titulust is az apja iránti tisztelet egyik jeleként használta. Az életrajzi adatok a következő helyekről származnak: *Joseph H. Beale*: Jeremiah Smith, Jr. (1870–1935). In: *Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences*, 71, no. 10. 1937. március, 549–550.; *Thomas W. Lamont*: *Across World Frontiers*. New York, Harcourt, Brace and Company, 1951. 82–83.; *Foreign Relations of the United States (FRUS)*. Washington, D. C., Government Printing Office, 1920. Vol. 1. 497. 575–589.; *Edward M. Lamont*: *The Ambassador from Wall Street. The Story of Thomas W. Lamont, J. P. Morgan’s Chief Executive*. Lanham, Maryland, Madison Books, 1994. 175–186.

¹⁸ *Sir Arthur Salter*: *Personality in Politics*. London: Faber and Faber, 1947. 168.

¹⁹ *Lamont*: *Across World Frontiers*. i. m. 82.

²⁰ Hevesy Daruvárynak, 1924. április 5. 209. csomó, 123. tétel/10–1390, K 69, Gazdaságpolitikai Osztály, MOL.

²¹ *Boston Daily Globe*, 1924. április 13.

²² Rác a külügyminisztérium sajtóosztályának, 1924. május 13. 209. csomó, 123. tétel/10–1390, K 69, Gazdaságpolitikai Osztály, MOL.

²³ Goode Niemeyernek, 1924. április 2. 209. csomó, 123. tétel/10–1390, K 69, Gazdaságpolitikai Osztály, MOL.

²⁴ Telefonüzenet Saltertől Niemeyernek, 1924. április 2. és Wilkinson Lampsonnak, 1924. április 2. C5526/37/21, 9907, FO371. TNA.

²⁵ Drummond Stoppaninak, 1924. április 4. Doc. No. 33315, Registry Files, R. 298. LNA.

²⁶ Salter Smithnek, 1924. április 5. Doc. No. 33315, Registry Files, R. 298. LNA.

²⁷ *Jeremiah Smith*: *The Preservation of the Peace*. Cambridge, MA: Harvard Law School, 1927. 11.

²⁸ Hivatalos népszövetségi kommuniké, 1924. április 8. 1924–1929, P. III. C. 117, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

²⁹ *The New York Times*, 1924. április 10.

³⁰ *Christian Science Monitor*, 1924. április 10. Lásd még Korányi Frigyes pénzügyminiszter felszólalását a rekonstrukciós törvény vitájában. *Nemzetgyűlési Napló*, XXIII. 424.

³¹ *Nemzetgyűlési Napló*, XXIII. 509–510.

³² Széchenyi Boydennek, 1924. április 12. 264. csomó, 113. tétel/50052–50263, K 69, Gazdaságpolitikai Osztály, MOL.

³³ League of Nations, *The Financial Reconstruction of Hungary*. Genf, 1926. 84–90.

³⁴ Smith budapesti sajtónyilatkozata, 1924. május 2. P. III. C. 117, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

³⁵ *Pesti Hírlap*, 1924. május 6. XLVI/84.; *Pesti Napló*, 1924. május 6. 75/84.

³⁶ Brentano Hughesnak, 1924. június 11. 864.00/583, Roll 6, M. 708, National Archives and Records Administration (a továbbiakban NARA).

³⁷ Smith Strakoschnak, 1924. május 17. C. III (4), C. 111, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

³⁸ Strakosch Smithnek, 1924. május 21. Ibid.

³⁹ Lamont Smithnek, 1924. május 22. C9203/37/21, 9908, FO371, TNA.

⁴⁰ Smith Salternek, 1924. május 24. OV9/434, Bank of England. (A továbbiakban: BoE.)

⁴¹ Részletesebben a Speyerék által játszott szerepről a magyar kölcsönben és Magyarországgal általánosságban: *Zoltán Peterecz*: James Speyer and Hungary: An American Banker in Anti-Semitic Hungary in the 1920s. In: Lehel Vadon (ed.): *To the Memory of Sarolta Kretzoi*. Eger, Eszterházy Károly College, Department of American Studies, 2009. 195–220.

⁴² Smith üzenete Speyer & Co-nak. *The New York Times*, 1924. július 6., Time, 1924. július 7.

⁴³ *The New York Times*, 1924. július 11.

⁴⁴ Strakosch Smithnek, 1924. július 2. C. III, C. 111, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

⁴⁵ A tanulmánynak nem lehet célja a szanálási program minden egyes részletére kitérni. Sokkal inkább a jelentősebb és a Smith személyéhez jobban kötődő elemek kerülnek itt bemutatásra.

⁴⁶ Smith első jelentése. Smith jelentései megtalálhatók a League of Nations Journalben és a BoE-ben is. Hivatkozásul csak a jelentések számát adjuk meg.

⁴⁷ *The Times*, 1925. május 23. Goode jelentős részt vállalt az osztrák rekonstrukciós program kidolgozásában, emellett hosszú évekig dolgozott a magyar kormány pénzügyi tanácsadójaként.

⁴⁸ Smith első jelentése.

⁴⁹ E. I. Expenses of the Office of the Commissioner General, C. 113. Financial Reconstruction of Hungary, LNA. A második budapesti tárgyalás 1924. márciusban és ennek előzményei. A főbiztos első jelentésének tárgyalása Genfben (1924. június), 9. csomó, VII/6, K 275, Kállay iratok, MOL.

⁵⁰ Smith Salternek, 1924. június 16. Doc. No. 36545, Registry Files 300, R. 300, LNA.; *Budapesti Hírlap*, 1924. június 17. XLIV/118.; *Magyarország*, 1924. június 17. XXXI/118.

⁵¹ Smith második jelentése.

- ⁵² Budapesti Hírlap, 1924. július 2. XLIV/131.
- ⁵³ Smith Koráyninak, 1924. július 10. C. III. (7), C. 111, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.
- ⁵⁴ Brentano Hughesnak, 1924. augusztus 16. 864.00/586, Roll 6, M. 708, NARA.; Budapesti Hírlap, 1924. július 7. XLIV/135.
- ⁵⁵ Smith harmadik jelentése.
- ⁵⁶ Brentano Hughesnak, 1924. augusztus 16. 864.00/586, Roll 6, M. 708, NARA.
- ⁵⁷ Pesti Hírlap, 1924. július 13. XLVI/140.
- ⁵⁸ Budapesti Hírlap, 1924. augusztus 1. XLIV/156.; The New York Times, 1924. augusztus 3.
- ⁵⁹ Smith negyedik jelentése; II–3. Magyarország pénzügyi helyzete és rekonstrukciója 1923–1924. 8. csomó, K 78, Népszövetségi Kiadványgyűjtemény, MOL.
- ⁶⁰ Ibid.; League of Nations Journal, 5th Year, No. 10. 1924. október, 1289–1291.
- ⁶¹ Budapesti Hírlap, 1924. szeptember 16, XLIV/192.
- ⁶² 1924. I–5. tétel, Washington, 28. csomó, K 66, Sajtó- és Kulturális Osztály, MOL.
- ⁶³ Curtis Hughesnak, 1924. november 8. 864.00/597, Roll 7, M. 708, NARA.
- ⁶⁴ Smith Strakoschnak, 1924. október 20. OV9/434, BoE.
- ⁶⁵ Ibid.
- ⁶⁶ Smith hetedik jelentése.
- ⁶⁷ Ibid.
- ⁶⁸ The Times, 1924. november 24.
- ⁶⁹ Ibid.
- ⁷⁰ Smith nyolcadik jelentése.
- ⁷¹ Brentano Hughesnak, 1925. február 12. 864.00/616, Roll 7, M. 708, NARA.
- ⁷² Boston Daily Globe, 1924. április 8.; Smith Niemeyernek, 1925. május 5. OV9/437, BoE.
- ⁷³ Magyarország, 1925. január 15, XXXII/11.
- ⁷⁴ The New York Times, 1925. január 15.
- ⁷⁵ Tyler Felkinnek, 1925. január 17. T. II. Incoming and outgoing telegrams, September 24–June 26. C. 120, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.
- ⁷⁶ The New York Times, 1925. február 6.
- ⁷⁷ The New York Times, 1925. február 12.
- ⁷⁸ Lásd Smith tizedik és tizenegyedik jelentéseit.
- ⁷⁹ Goode Normannak, 1925. május 19. OV33/73, BoE; Magyarország, 1925. május 19. XXXII/112.
- ⁸⁰ Smith Felkinnek, 1925. május 22. C. III (6) Correspondence – M. A. E. Felkin, C. 111, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.
- ⁸¹ Smith tizenharmadik jelentése.
- ⁸² *István Bethlen*: Hungary in the New Europe. In: Foreign Affairs, 3, no. 3 (April 1925) 455.
- ⁸³ W. A. Harriman & Co. Analyses, 1925. június 5. L.V. (2) May 1925–Dec 1927. C. 114, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.
- ⁸⁴ LNJ, 6th Year, No. 7, July 1925, 859. Maga a többlet még önmagában nem lett volna akkora jelentőségű, de megindult a tőkebeáramlás, ami mindenképpen a nemzetközi pénzpiac bizalmát jelentette.
- ⁸⁵ A bizottság jelentése, 1925. június 11. C. 335 (I). M. 116. 1925, LNA.
- ⁸⁶ Smith Normannak, 1925. február 15. OV33/73, BoE.
- ⁸⁷ Pesti Hírlap, 1925. június 6. XLVII/125.
- ⁸⁸ 3. csomó 1921–1928 B/2, Külpolitikával összefüggő iratok, 570/925, K 468, Bethlen iratok, MOL.
- ⁸⁹ LNJ, 6th Year, No. 10, October 1925. 1355.
- ⁹⁰ Smith beszámolója, 1925. szeptember 11. Financial Reconstruction of Hungary, Discussions at the 6th Assembly, 1925. Doc. No. 46255, Registry Files, R. 301, LNA.
- ⁹¹ Pesti Napló, 1925. szeptember 11. 76/203.
- ⁹² Boston Daily Globe, 1925. október 29.
- ⁹³ The New York Times, 1926. július 11.
- ⁹⁴ Ez egy politikai kompromisszum volt, hiszen a kisantant, francia támogatással, el akarta napoltatni a döntést, a magyarok, akik teljesítették az elvártakat, viszont egy nagyobb összeget szerettek volna kapni.
- ⁹⁵ Magyarország, 1926. január 15. XXXIII/11; Pesti Napló, 1926. január 15. 77/11.
- ⁹⁶ Pesti Napló, 1926. január 15. 77/11. A pozitív kijelentést a washingtoni legáció is megerősítette: „Gazdasági helyzetünket az összes közlemények kedvező színekben ecsetelték. E tekintetben a népszövetségi főbiztos jelentési számunkra igen előnyösek, mivel azok változatlanul helyet nyerne a sajtóhírek között, és gazdasági, valamint pénzügyi helyzetünk megítélésében az itteni közönség főleg rájuk támaszkodik.” 1926. január 15. 53. csomó. 1926. I–5. tétel, Washington I, K 66, Sajtó- és Kulturális Osztály, MOL.
- ⁹⁷ Pesti Napló, 1926. január 15. 77/11. A frankhamisítási botrányról részletesebben: *Romsics Ignác*: Franciaország, Bethlen és a frankhamisítás. In: Történelmi Szemle, 26 (1983) 67–86.

- ⁹⁸ Smith huszonnegyedik jelentése.
- ⁹⁹ Ross Niemeyernek, 1926. június 3. C6375/443/21, 11369, FO371, TNA; Crewe Chamberlainnek, 1926. június 2. C6443/433/21, és Niemeyer Lampsonnak, 1926. június 4. C6392/443/21, 11370, FO371, TNA.
- ¹⁰⁰ Siepmann Normannak, 1926. május 31. OV33/42, BoE.
- ¹⁰¹ A Pénzügyi Bizottság jelentése a Tanácsnak, 1926. június 6. Financial Reconstruction of Hungary; Doc. No. 52083, Registry Files, R. 302, LNA. A Pénzügyi Bizottság munkája a huszonnegyedik ülészakban, 1926. június 3–9, C. 359. M. 127. 1926. II, LNA.
- ¹⁰² A Tanács jegyzőkönyvének kivonata, 1926. június 10. Financial Reconstruction of Hungary, Doc. No. 52083, Registry Files, R. 302, LNA.
- ¹⁰³ Ibid.
- ¹⁰⁴ Ibid.
- ¹⁰⁵ Budapesti Hírlap, 1926. május 22. XLVI/114.
- ¹⁰⁶ Ibid.
- ¹⁰⁷ Nemzetgyűlési Napló, 1922–27. XLV. 42.
- ¹⁰⁸ Siepmann Normannak, 1926. május 31. OV33/42, BoE.
- ¹⁰⁹ Smith huszonötödik jelentése.
- ¹¹⁰ Class of 1945. Library, Phillips Exeter Academy, Jeremiah Smith Academy Archives (a továbbiakban Smith iratok). Smith végül 1928-ban vehette át a díszített emléklapot Széchenytől Amerikában. Smith köszönetét felolvasták a nemzetgyűlésben is. Nemzetgyűlési Napló, 1927–1932, XI. 137.
- ¹¹¹ Smith Scitovszkynak, 1926. június 23. Smith iratok.
- ¹¹² Pesti Napló, 1926. június 29. 77/144.
- ¹¹³ *Nicholas Horthy: Memoirs.* New York, Robert Speller & Sons, 1957. 133.
- ¹¹⁴ Budapesti Hírlap, 1926. június 27. XLVI/143.
- ¹¹⁵ Jeremia Smith Főbiztos beszéde a magyar kormány által a tiszteletére adott vacsorán, 1926. június 26. Smith iratok.
- ¹¹⁶ *Mark Imre Major: American Hungarian Relations 1918–1944.* Astor, Fl, Danubian Press, 1974. 182–183.; Brentano Kelloggnak, 1926. június 30. 864.00/675, M. 708, Roll 7, NARA.
- ¹¹⁷ The New York Times, 1926. június 30.; The Washington Post, 1926. június 30.; Christian Science Monitor, 1926. június 30.
- ¹¹⁸ Ibid.
- ¹¹⁹ Ibid.
- ¹²⁰ Christian Science Monitor, 1926. június 30.
- ¹²¹ Ibid.
- ¹²² 1926. I–5. tétel, Washington, 53. csomó, K 66, Sajtó- és Kulturális Osztály, MOL. A már említett újságokon kívül a következő jelentősebb lapok számoltak be az esetről: Public Ledger, Pittsburgh Post, Evening Star, New York Herald Tribune, New York World.
- ¹²³ The New York Times, 1926. július 4.
- ¹²⁴ Ibid., 1926. július 18.
- ¹²⁵ Wall Street Journal, 1926. július 21.
- ¹²⁶ The New York Times, 1926. július 20.
- ¹²⁷ Az ösztöndíjprogram alaptökéjét kötvényekbe fektették a hozamok érdekében. Idővel azonban nem törődtek megfelelően a pénz kezelésével. A magyar kormány sem fordított kellő figyelmet a kiutazó magyar diákokra, akik sokszor teljesen magukra maradtak megérkezésük után. A követséget nem tájékoztatták érkezésükről, és gyakran pénzüik sem volt. Széchenyi hiába írt a külügyminisztériumnak többször is ez ügyben. Magyary Walkónak, 1928. december 22. 160. csomó, 121. tétel, K 106, Washingtoni követség iratai, MOL, valamint Széchenyi Walkónak, 1932. január 21. és 25. 161. csomó, Ibid.
- ¹²⁸ The New York Times, 1926. október 28.
- ¹²⁹ Bethlen Smithnek, 1926. november 4. 1922–1931 B/4. 706/926, 7. csomó, K 468, Bethlen iratok, MOL. A csoport a John Nickersohn and Company volt.
- ¹³⁰ Smith Walkónak, 1927. január 4. 1921–1928 B/2, Külpolitikával összefüggő iratok, 118/927, 3. csomó, Bethlen iratok, MOL.
- ¹³¹ Deák Pelényinek, 1926. október 5. 89. csomó, 53. tétel, K 106, Washingtoni követség iratai, MOL.
- ¹³² Butterfield Pelényinek, 1926. október 23. Ibid.
- ¹³³ Wyzanski Russelnek, 1986. március 31. Iratok a Sacco-Vanzetti ügyhöz és tárgyaláshoz, 1962–1988. Francis Russell Papers, Boston Athenaeum, Boston, USA.

¹³⁴ Budapesti Hírlap, 1935. március 14. LV/61.

¹³⁵ Pesti Hírlap, 1935. március 14. LVII/61.

¹³⁶ Pesti Napló, 1935. március 14. 86/61.

¹³⁷ Magyarország, 1935. március 17. XLII/63.

¹³⁸ The New York Times, 1928. február 12.